

je grad uvijek bio otvoren za različite kulturne utjecaje i ljude koji su se u njega doseljavali.

Izdanje je obogaćeno fotografijama iz zbirke Historijskog muzeja u Sarajevu, Historijskog arhiva te autorovim fotografijama koje su snimljene tokom njegovih boravaka u Sarajevu.

Ovo djelo umnogome doprinosi našoj historiografiji i daje nam mnogo, ali ipak ne sve, jer "Sarajevo svoje tajne odaje rijetko, a i tada sporo i nevoljko". (str. 12)

Edin Omerčić

UPOZNAVANJE SA BAŠTINOM

(Nihad Halilbegović, "Ferhadija džamija u Sarajevu", Sarajevo, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 2007., 111 str.)

VJERSKI KOLORIT SARAJEVA, posebno iskazan u raznovrsnim, izuzetno vrijednim kulturno-historijskim i vjerskim objektima, zaslužuje stalno istraživanje, te prezentiranje najširem dijelu bosansko-hercegovačke populacije. Mnogo toga, napose arhitektonske i estetske ljepote, nisu dovoljno poznate, posebno mlađim generacijama. Mnogo novog u taj prostor unosi Nihad Halilbegović svojom izuzetno opremljenom, posebno slikovno ilustriranom monografijom *Ferhadija – džamija u Sarajevu*, koja se nedavno našla u rukama čitalaca. Inače, radi se o već afirmisanom istraživaču bosanske i bošnjačke prošlosti i uopće baštine, a njegova knjiga *Bošnjaci u jasenovačkom logoru*,

nedavno promovirana, pobudila je veliko interesiranje, jer se tragedija Bošnjaka u ovom zloglasnom logoru po prvi put istražuje. I ovog puta Halilbegović se našao pred izazovom, istražiti i pregnantno prezentirati krućijalne činjenice o Ferhadiji džamiji u Sarajevu, otići i dalje od toga. Razloga za ovaj poduhvat je više, pri čemu svaki opravdava rad ovog poslenika.

Prije svega, Ferhadija džamija je najmlađa od sedam potkupolnih džamija u Sarajevu, a svojom arhitektonskom ljepotom, i uopće po stilu gradnje, prezentira punu zrelost klasičnog osmanskog perioda, što je uvrštava u red monumentalnih objekata takve vrste u Sarajevu.

Njena unutrašnjost (slikane dekoracije), ukrasi (najstariji ornamenti iz XVI stoljeća), te harem sa šadrvanom izazov su za svakog poslenika pisane riječi da sve to ovjekovječi u pisanoj publikaciji.

Istovremeno, treba istaći da se radi o nacionalnom spomeniku Bosne i Hercegovine, prema kojem se treba tako i

odnositi, dakle čuvati ga, restaurirati i obnavljati.

Onako kako je Sarajevo sa svojim ljepotama i raznolikostima interesantno za brojne turiste, tako je i Ferhadija džamija stjecište brojnih putnika namjernika, koji žele da je vide, upoznaju se s njenom historijom, fotografiraju je i ponesu utiske u sve dijelove svijeta. Monografija Nihada Halilbegovića *Ferhadija džamija u Sarajevu* svojim izvanrednim kvalitetom, fotografijama i drugim priložima ispunit će prazninu koja je nedostajala.

S obzirom na to da je Bosna i Hercegovina bila meta raznoraznih osvajača koji su devastirali njenu baštinu, to nije mimoišlo ni Ferhadiju džamiju. Autor je ilustrirao hronologiju stradanja Ferhadije i njenog vakufa. Počelo je od Eugena Savojskog (1697.), pa do devedesetih godina (1992-1993), kada su srpske snage kontinuiranim granatiranjem starog jezgra Sarajeva oštetile kupolu džamije na više mjesta, vanjske i unutrašnje zidove dekoracijom, te sofe. U tim rušilačkim pohodima stradali su i objekti oko džamije, koji čine s njom jednu cjelinu, kao što su: mekteb, česme, šadrvan, sofe, itd.

Kako autor zorno pokazuje, ni ova devastiranja nisu bila dovoljna opomena da se Ferhadija džamija temeljito restaurira i obnovi kako bi mogla da služi svojoj svrsi. Zbog takvog odnosa i nezainteresiranosti

odgovornih, moglo se i dogoditi ono što se dogodilo ove godine (20. 01. 2007.), došlo je do obrušavanja sa kupole i uništavanja slika arabeski velike vrijednosti. Autor će to ilustrirati s nekoliko fotografija, koje su tako jasne da jasnije ne mogu biti, opomena svima i poziv na akciju.

Neposredno nakon toga, iako je autor duže vremena radio na istraživanju Ferhadija džamije, pojavit će se, rekli bismo u pravo vrijeme, ova knjiga.

Međutim, njen značaj, svakako, prevazilazi ovaj događaj, jer je ova džamija opstala i u težim situacijama. Autor će istaći: “počinjena je neprocjenjiva šteta, a prijeti opasnost da se kupola sruši. Džamija je zatvorena. Ne čuje se melodični glas mujezina. Ako Bog da, uz pomoć dobrih ljudi – vakifa, ova džamija će ponovo zablistati u svom sjaju i ljepoti. Ezan će se ponovo čuti.” (str. 8.)

U knjizi će čitalac pronaći sažeto izložene osnovne podatke o Ferhadiji džamiji i njenom graditelju Ferhadbegu Vukoviću – Desisaliću, koji je bio sandžak-beg bosanski u periodu 1568.-1572., i ovo je jedina džamija koju je podigao. Iako se radi, kako je i autor kazao, o osnovnim podacima, čitalac će u ovoj monografiji naći podatke o vremenu njene izgradnje, o osnovi objekta, zidovima, kupoli, unutrašnjim lukovima i lukovima iznad prozora, o unutrašnjosti džamije, slikarstvu, dvorištu, poznatom ljeto-

piscu Mula Mustafi Bašeskiji, haremu u kojem su ukopani ugledni bošnjački građani (iz novije historije: prof. dr. Muhsin Rizvić, Ibrahim Ljubović, Alija Isaković, prof. dr. Atif Purivatra), te podatak vrijedan pažnje da je to prva džamija na Balkanu, a vjerovatno i u Evropi, u kojoj je uvedeno centralno grijanje. Za pohvalu je da su osnovni podaci dati na četiri jezika (bosanski, arapski, turski i engleski). U tom kontekstu treba posmatrati i riječnik turcizama.

U knjizi je autor prezentirao i nekoliko radova poznatih autora koji su dobri poznavaooci ove problematike, kao što su Mehmed Mujezinović, dr. Smail Tihiić, Jusuf Začinović. Možemo saznati i o konzervatorskim radovima izvedenim na ovom objektu u 1964.-1965. godini, te zidnim dekoracijama Ferhadije džamije u Sarajevu. Kada je riječ o konzervatorskim radovima, autori Mehmed Mujezinović i dr. Smail Tihiić će na kraju istaći da “konzervatorski zahvat na Ferhadiji džamiji u Sarajevu, izveden 1964. i 1965. godine, mada u cjelini veoma koristan, predstavlja – rekli smo – samo polovičnu mjeru.” (str. 37). Iz te ocjene proizlazi da to treba nastaviti, bez toga (ocjena navedenih autora) “ovaj spomenik kulture je ostao i dalje zatvoren za posjetioce, bez mogućnosti njegove prave i potpune prezentacije u javne, kulturno–prosvjetne, naučne i turističke svrhe”. (str.

37). Naravno, to se ne može dozvoliti i ova knjiga je usmjerena ka tom cilju – da Ferhadija, odnosno Ferhat-begova džamija, dobije mjesto koje zaslužuje. Nihad Halilbegović je uložio značajan napor da ovu vrijednu publikaciju primjerno ilustrira raznovrsnim fotografijama i šemama koje datiraju iz različitog vremena, ali omogućuju da se shvati atmosfera Sarajeva (naprimjer stari zanati uglavnom na Baščaršiji, Baščaršijski sebilj, trgovci tekstilom, kazandžije, slastičari itd.), te Ferhadija džamija. U vezi sa ovom džamijom, u knjizi se nalaze slika iz 1898., nacrt džamije, fasada sa raznih strana, slike pukotina, oštećenja nastala srpskim granatiranjem, džamija nakon urušavanja dijela plafona sa kupole džamije, više nadgrobni spomenika, groblje, korito (sebilj kurna), dekoracije, rozete, medaljoni, mihrab, kaligrafija, slikarstvo, slikarstvo u kupoli i dr. Dakle, veoma kvalitetne fotografije na jednom mjestu, sve ono što je neophodno da se shvati sva veličina estetske i arhitektonske ljepote Ferhadija džamije. Poticaj je to i nastojanju da ona bude dostupna najširoj javnosti.

Ferhadija džamija je predstavljena u ovoj monografiji u širem kontekstu, što se posebno ogleda u radu “Sarajevo u vrijeme nastanka najljepših i najznačajnijih arhitektonskih ostvarenja osmanskog perioda – XV i XVI stoljeće” (str. 10-13), tekstu iz knjige “Zlatno doba Sarajeva”, autorice

dr. Behije Zlatar. Čitaoci će, pored ostalog, saznati da je Sarajevo osnovao Isa–beg Ishaković 1462. godine, da ime Sarajevo potječe od naziva Sarajovasi, kako su Turci nazivali cijelu župu Vrhbosnu kada su nad njom definitivno uspostavili vlast, te da su u etimologiji imena Sarajevo utkane dvije prelijepe riječi: dvorac i polje, odnosno dva elementa sklopljena su u jedinstvenu cjelinu: “Saraj” – dvorac i “ova” – polje.

Potrebno je istaći konstataciju iz ovog rada da “u XVI stoljeću nastaju najljepša i najznačajnija arhitektonska ostvarenja osmanskog perioda. Najmnogobrojniji objekti podizani u ovo doba su džamije. (...) Na osnovu (...) podataka vidi se da je u Sarajevu tokom XV i XVI stoljeća podignuto preko 100 džamija” (str. 11).

Osmanlijski period je značajan i po izgradnji pravoslavnih, katoličkih i jevrejskih objekata, što govori o toleranciji i suživotu na ovom području. To će ostati bitna komponenta bića Bosne i u današnje vrijeme. Na osnovu prezentiranih činjenica može se reći da je “cijelo XVI stoljeće bilo doba općeg prosperiteta Sarajeva. (...) Ovo je grad u kome se susreće Istok i Zapad, grad u kome su četiri velike monoteističke religije: islam, katoličanstvo, pravoslavlje, judaizam. Malo je gradova u svijetu koji imaju u takvoj blizini, džamije, katoličku i pravoslavnu crkvu, sinagogu” (str. 13).

Nakon ovoga, slijedi upozorenje ili preporuka da “je neophodno čuvati stare nazive toponima, ulica, mahala, koji svjedoče, često i na poetičan način, o prošlosti ovog grada” (str. 13). Bez pretjerivanja može se reći da monografija autora Nihada Halilbegovića ispunjava ovu misiju, čuva bosansku kulturnu baštinu.

Upravo na ovakvom mjestu, poznatom po toleranciji, poštivanju različitosti, mogla je da nikne Ferhadija džamija, označena u ovoj knjizi kao “biser islamske arhitekture, ljepotica među džamijama”. Veoma je značajno što je javnosti predstavljen i bosanski namjesnik Ferhad-beg Vuković-Desisalić, “o jednom istaknutom i skoro potpuno zaboravljenom izdanku poznate srednjovjekovne vlasteoske porodice Desisalića” (str. 61), što upotpunjava kazivanja o Ferhadiji džamiji.

Naravno, postojali su i teški periodi za kulturnu baštinu, a posebno za džamije u Sarajevu, što je dijelom pokazano i kroz hronologiju stradanja Ferhadije i njenog vakufa. Istražitelji ovog pitanja ističu da je nakon 1878. godine nastupio period kada stagnira izgradnja džamija, da bi sa zločinima protiv Bošnjaka bile devastirane ili potpuno srušene kako džamije tako i drugi vjerski objekti. Razdoblje agresije na nezavisnu, suverenu i međunarodno priznatu državu BiH 1992.-1995. ostaće zabilježeno kao

najtragičniji period za kulturno-historijsko naslijeđe u Bosni i Hercegovini. U strukturi devastiranih objekata iz navedene oblasti 63% otpada na bošnjačko-muslimansku duhovno-kulturnu baštinu. Što se tiče džamija, potpuno su uništene 641, 218 mesdžida, 14 mekteba, četiri tekije, oko 2.000 muslimanskih grebalja. Trebaće dosta vremena da se to obnovi i vrati, bar djelimično, u prvobitno stanje. Svemu tome i mi sami doprinosimo, jer ne vršimo restauriranje i obnovu postojećih vjerskih objekata, koji djeluju oronulo, djelimično se i ruše, kao što se, nažalost, dogodilo nedavno i s Ferhadijom džamijom. Nakon prezentiranog koliko ovaj prostor dozvoljava upućujemo zahvalnost autoru na ovom izdanju, njegovoj upornosti i pregalaštvu da otrgne od zaborava našu bogatu kulturnu baštinu. Bilo bi dobro kada bismo o svakoj džamiji, pa i o drugim vjerskim objektima imali ovakve ili slične monografije, koje bi bile naš najbolji vodič u svijet.

Poznavajući stalno traganje i istraživanje historije Bosne i Bošnjaka, uvjeren sam da će nas gospodin Nihad Halilbegović obradovati novim izdanjima.

Dr. Bećir Macić

KAKO PREVODITI KUR'AN

Jusuf Ramić, **KAKO PREVODITI) KUR'AN: analiza naših prijevoda Kur'ana urađenih neposredno s arapskoga jezika**) FF, Bihać, 2007., (str. 200

NEKADA ŽUSTRA polemika i debata o dozvoljenosti prevođenja Kur'ana na druge jezike danas je historijski okončana. Sama praksa presudila je u korist potrebnog i nužnog prevođenja Kur'ana na druge jezike. Došlo se do 'zlatnog pravila': *Kur'an se ne može prevesti, ali se mora prevoditi*. Rečenu polemiku i debatu odmijenila je jedna druga polemika i debata: o načinu prevođenja Kur'ana na druge jezike ili kako prevesti Kur'an, koji je, kao sveti tekst, zapravo, neprevodiv.

Da je to tako, dovoljno je da se osvrnemo na praksu prevođenja Kur'ana na naš bosanski jezik. Svaki dosadašnji prijevod Kur'ana na bosanski jezik izazvao je, manje-više, žustre polemike i debate. Takovrsne polemike i debate bile su na različitim nivoima znanstvene vjerodostojnosti i argumentativnosti. No, općenito promatrano, poglavlje o kritičkom čitanju prijevoda Kur'ana na našem jeziku još uvijek nije završeno.

Najnovija knjiga prof. dr. Jusufa Ramića, profesora emeritusa na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, pod naslo-